

RAPORT Z EWALUACJI PROGRAMU „RÓŻNORODNOŚĆ JĘZYKOWA RZECZYPOSPOLITEJ”

WSTĘP

Niniejszy Raport stanowi ocenę pilotażowej edycji **Programu „Różnorodność Językowa Rzeczypospolitej”** (dalej Program), której organizatorem był **Instytut Różnorodności Językowej Rzeczypospolitej (IRJR)**. Raport powstał przede wszystkim w oparciu o analizę odpowiedzi udzielonych przez przedstawicieli i przedstawicielki organizacji oraz instytucji, które aplikowały lub też realizowały projekty w ramach Programu. Celem prowadzonych prac ewaluacyjnych było zbadanie i ocena skuteczności oraz efektywności wdrażania Programu, identyfikacja jego dobrych i słabszych stron, a ostatecznie – przedstawienie rekomendacji na przyszłość.

Badanie koncentrowało się na ocenie zasadności przyjętych rozwiązań technicznych, organizacyjnych i formalnych, w tym procedur związanych z naborem wniosków oraz sprawozdawczością. Dokonano ponadto oceny adekwatności zrealizowanych działań do założonych rezultatów i jakości osiągniętych produktów. Kluczowym aspektem było również oszacowanie wpływu Programu na funkcjonowanie podmiotów objętych wsparciem oraz ich beneficjentów. Struktura niniejszego dokumentu opiera się na analizie dokumentów programowych, wywiadów zrealizowanych z podmiotami uczestniczącymi w Programie oraz – uzupełniając – wywiadów z ekspertami i uczestnikami projektów.

Realizatorem ewaluacji była spółka Obserwatorium, stanowiąca część Grupy Obserwatorium.

Zespół badawczy dziękuje wszystkim informatorom, którzy w ramach wywiadów podzielili się swoją wiedzą i spostrzeżeniami dotyczącymi Programu.

Kluczowe informacje dotyczące Programu grantowego „Różnorodność Językowa”

Program jest realizowany przez **Instytut Różnorodności Językowej Rzeczypospolitej (IRJR)** – państwową instytucję kultury odpowiedzialną za wspieranie, badanie i popularyzację języków funkcjonujących na terytorium Polski. IRJR pełni funkcję operatora Programu: ogłasza nabór, prowadzi ocenę formalną i merytoryczną wniosków, podpisuje umowy i nadzoruje realizację projektów. Budżet Programu w 2025 roku wyniósł 1 500 000 zł (1,5 mln zł). Program przewidywał dofinansowanie na poziomie do 80% kosztów kwalifikowanych.

Cele programu

Zgodnie z regulaminem Program ma na celu:

- 1. Promocja wielojęzyczności i różnorodności kulturowej** poprzez upowszechnianie wiedzy o językach mniejszości narodowych i etnicznych, języku regionalnym, polskim języku migowym oraz innych, lokalnych i regionalnych odmianach językowych występujących współcześnie w Polsce;
- 2. Wspieranie działalności kulturalnej** ważnej dla zachowania i rozwoju tożsamości narodowej, etnicznej, lokalnej lub regionalnej szczególnie takiej, dla której język jest podstawową formą wyrazu;
- 3. Budowanie świadomości**, że język jest nie tylko środkiem komunikacji, ale także fundamentem tożsamości kulturowej, unikalnego sposobu widzenia i interakcji ze światem;
- 4. Zachowanie, wspieranie i rozwój różnorodności językowej** oraz dokumentacja dziedzictwa językowego Polski.

Zgodnie z regulaminem w ramach Programu można finansować szerokie spektrum działań, pod warunkiem że są one związane z językiem i służą celom Programu.

A. Działania edukacyjne i animacyjne

- warsztaty językowe i kulturowe,
- zajęcia dla dzieci, młodzieży i dorosłych,
- kursy i programy edukacyjne,
- szkolenia dla nauczycieli czy animatorów.

B. Działania dokumentacyjne

- nagrania audio i wideo,
- archiwizacja i digitalizacja materiałów,
- tworzenie repozytoriów językowych, słowników, baz danych,
- badania terenowe dotyczące języka.

C. Działania artystyczne powiązane z językiem

- koncerty, spektakle, wydarzenia performatywne,
- projekty łączące język z muzyką, teatrem, sztukami wizualnymi,
- działania twórcze wykorzystujące język jako medium.

D. Publikacje i materiały edukacyjne

- broszury, podręczniki, zestawy ćwiczeń,
- gry edukacyjne, planszowe lub narracyjne (np. RPG),
- filmy edukacyjne, podcasty.

E. Wydarzenia i działania popularyzacyjne

- konferencje, seminaria, debaty,
- kampanie informacyjne,
- działania w szkołach i instytucjach kultury.

Beneficjenci Programu

Wnioskodawcami mogą być:

- organizacje pozarządowe,
- instytucje kultury,
- podmioty edukacyjne,
- stowarzyszenia mniejszościowe,
- fundacje i organizacje społeczne działające w obszarze kultury, języka i edukacji.

Metodologia

Badanie ewaluacyjne zrealizowano pomiędzy październikiem a listopadem 2025 roku, w oparciu o przedstawione Zamawiającemu scenariusze wywiadów. W bezpośrednią realizację badań zaangażowany był pięcioosobowy zespół badawczy. Na etapie prac analitycznych oraz przy opracowywaniu raportu zaangażowani zostali kolejni eksperci oraz specjaliści z zespołu Obserwatorium.

Cele badania ewaluacyjnego

Główne cele ewaluacji:

- ocena skuteczności i efektywności wdrażania Programu, identyfikacja dobrych i słabszych stron Programu, przedstawienie rekomendacji na przyszłość,
- ocena zasadności poszczególnych rozwiązań technicznych, organizacyjnych i formalnych przyjętych w związku z realizacją Programu,

- ocena adekwatności zrealizowanych działań do założonych rezultatów oraz jakości osiągniętych rezultatów,
- ocena wpływu Programu na funkcjonowanie podmiotów i ich beneficjentów objętych wsparciem w Programie.

Badanie dotyczyło następujących zagadnień:

1. Skuteczność form wsparcia organizacji proponowanych w Programie.
2. Ocena wybranych przez Zamawiającego rozwiązań związanych z funkcjonowaniem Programu, w tym procedur związanych z naborem i sprawozdawczością.
3. Ocena produktów i rezultatów całego Programu.
4. Wpływ Programu na funkcjonowanie podmiotów objętych w jego ramach wsparciem.

Zakres ewaluacji objął:

1. **Analizę dokumentów programowych**, w tym:
  - regulaminu Programu,
  - procedur oceny wniosków,
  - dokumentacji komunikacji z wnioskodawcami.
2. **Analizę wybranych wniosków złożonych w Programie**, w szczególności pod kątem:
  - spójności projektów z celami Programu,
  - reprezentatywności różnych grup wnioskodawców.
2. **Przeprowadzenie minimum 25 wywiadów** z podmiotami uczestniczącymi w Programie (zarówno z beneficjentami, jak i podmiotami, które nie otrzymały dotacji).
  - Wywiady przeprowadzone na podstawie scenariusza dostarczonego przez Instytut (wywiad swobodny).
  - Forma rozmów: online lub stacjonarnie, w zależności od możliwości i potrzeb uczestników.
2. **Przeprowadzenie 5 wywiadów** z przedstawicielami mniejszości językowych i kulturowych.
3. **Przeprowadzenie 3 wywiadów z ekspertami**, którzy uczestniczyli w ocenie wniosków w ramach Programu. Wywiady dotyczyły m.in. oceny:
  - celów i założeń Programu,
  - kryteriów oceny,
  - organizacji naboru i współpracy z Instytutem.

PRZYJĘTA METODOLOGIA BADAWCZA

Triangulacja

Projekt badania ewaluacyjnego zakładał zastosowanie triangulacji na trzech poziomach:

1. **Triangulacja źródeł danych:** wykorzystanie dokumentów zastanych pochodzących z różnych źródeł.
2. **Triangulacja metod badawczych:** łączenie różnych metod badawczych w badaniu tych samych zagadnień pozwoliło na uchwycenie różnych aspektów badanego przedmiotu.
3. **Triangulacja perspektyw badawczych:** ewaluacja była prowadzona przez zespół badaczy, nie przez jedną osobę, co pozwoliło uzyskać bogatszy i bardziej wiarygodny obraz badanego przedmiotu.

Szerokie podejście do triangulacji pozwoliło na etapie analizy danych zwiększyć pewność (*reliability*), prawomocność (*validity*) i wiarygodność (*credibility*) badań oraz umożliwiło uogólnianie wygenerowanych w ich trakcie wniosków. Zastosowanie triangulacji pozwoliło badaczom zachować dystans wobec badanego zjawiska.

Dobór próby

W doborze próby zastosowano następujące kryteria:

- podmiot, który uzyskał dofinansowanie i nie uzyskał dofinansowania,
- typ podmiotu (instytucja kultury, organizacja pozarządowa, inny podmiot),
- wielkość przyznanej dotacji (w przypadku projektów dofinansowanych),
- przyznana punktacja (w szczególności wśród podmiotów, które nie dostały dofinansowania),
- język/ gwara, którego dotyczył projekt,
- typ działania wskazany we wniosku (np. działania edukacyjne, dokumentacyjne itp.).

Finalnie próba badawcza objęła:

- 19 podmiotów, które uzyskały dofinansowanie,
- 6 podmiotów, które nie dostały dofinansowania.

Uzupełnieniem były wywiady z 3 ekspertami oceniającymi wnioski, 3 wywiady z beneficjentami zrealizowanych projektów oraz diada z przedstawicielami operatora Programu.

Realizacja badań:

- w trakcie realizacji 3 podmioty odmówiły udziału w badaniu (z różnych przyczyn), w związku z czym uzupełniono dobór próby o 3 nowe podmioty o zbliżonych parametrach,
- jeden wywiad został zamieniony na ankietę z uwagi na to, że koordynatorka była osobą niesłyszącą. Respondentka odpowiedziała na pytania ze scenariusza, wypełniając kwestionariusz online.

Wyniki badań ewaluacyjnych

Część I. Realizatorzy

1. Źródła wiedzy o Programie

Analiza wywiadów wskazuje, że głównym kanałem informacyjnym o Programie były media społecznościowe, w szczególności Facebook oraz sieci kontaktów osobistych i zawodowych.

Większość beneficjentów wskazała, że dowiedziała się o naborze przez media społecznościowe lub specjalistyczne portale grantowe:

*Wydaje mi się, że przez różne materiały na Facebooku,
który jest chyba dzisiaj kanałem najłatwiej dostępnym.*

Przy czym część dowiadywała się bezpośrednio z profilu Instytutu, część ze stron i profili poświęconych tematyce kultury (w tym pozyskiwaniu funduszy), część z profili zaprzyjaźnionych osób, które udostępniały tę informację.

W niektórych przypadkach wiedza pochodziła z bezpośrednich kontaktów – od osób pracujących w centralnych instytucjach kultury, ale też od podmiotów partnerskich, które zainteresowały daną instytucję tematyką Programu. Część osób jako źródło wskazała też sam system Witkac, który posiada własną wyszukiwarkę konkursów.

2. Decyzja o udziale w Programie

Decyzja o udziale w Programie była motywowana głównie unikalnym charakterem dotacji, skierowanym do osób posługujących się językami mniejszości i/lub gwarą. Dla nich ten Program był często wypełnieniem niszy „na rynku grantowym”, w którym realizacje projektów wspierających rozwój danego języka trzeba było uzasadniać innymi aspektami (projekty historyczne, animacyjne, artystyczne itp.).

Dla wielu podmiotów biorących udział w Programie kluczowe był fakt, że Instytut Różnorodności Językowej stworzył przestrzeń finansowania dla niszowych tematów, które nie miały szansy na realizację z dotacji z innych źródeł. Część podmiotów aplikowała o środki na projekty czy działania, które realizowała już od lat, ze środków np. lokalnych, lub miała gotowe pomysły, lecz brakowało im odpowiedniego grantu. Respondenci podkreślali, że często ich projekty odpadały w innych programach dotacyjnych, gdyż tematyka tych przedsięwzięć była zbyt różnorodna.

Istotną różnicą w podejściu do Programu był status danego języka mniejszości. W przypadku języków uznanych przez ustawę za języki o statusie mniejszości narodowych i etnicznych udział w Programie był ważnym, ale nie jedynym źródłem dofinansowania działalności w tym zakresie, gdyż środki na ten cel można też pozyskiwać z MSWiA. W przypadku języków nieuregulowanych ustawą (jak np. śląski czy wilamowski) dofinansowanie z Instytutu było wręcz niezbędne do zachowania ciągłości programowej danego podmiotu.

Nasz język nie jest odmianą języka polskiego i jesteśmy wykluczeni z możliwości finansowania, które daje wpisanie w tę ustawę.

Program był sztyty na miarę [naszych] potrzeb. Tak, zdecydowanie!

Zdecydowało to, że możemy zrealizować temat, którego nikt inny nie finansuje.

Wielu respondentów podkreślało wagę faktu, że regulamin Programu dopuszcza też projekty dotyczące Polskiego Języka Migowego.

3. Charakterystyka realizatorów projektów

Większość respondentów reprezentowała organizacje pozarządowe lub samorządowe instytucje kultury z doświadczeniem w edukacji kulturalnej, działalności regionalnej lub społecznej. Często były to podmioty małe, o ograniczonych zasobach, lecz dużym kapitale społecznym – sieciach kontaktów, ekspertach lokalnych i doświadczeniu projektowym. Wiele instytucji i organizacji prowadziło już wcześniejsze działania związane z zachowaniem gwar, dokumentacją języka, festiwalami czy warsztatami.

Mamy szkoły języka i założenie było takie, że uczniowie naszej szkoły będą współtworzyli projekt.

Nasz projekt nie jest nowy - trwa od lat 70., a od 2014 roku był realizowany w ramach programu NCK.

Podmioty realizujące projekty włączały w swoje działania organizacje reprezentujące mniejszości, zespoły etnograficzne, stowarzyszenia lokalne i podmioty o profilu edukacyjnym. Różniły się doświadczeniem, dostępem do zasobów oraz relacją z językiem. Część realizatorów była zanurzona w danym języku, inni traktowali go jako przedmiot badań lub element dziedzictwa kulturowego. Równocześnie sporo podmiotów aplikujących o środki z Programu (choć niewiele z nich skutecznie) podjęło się przygotowania projektu o tematyce językowej głównie ze względu na ogłoszenie badanego Programu. Rozbieżności w interpretacji celów Programu wynikały z braku

doprecyzowania, czy nacisk ma być położony na dokumentowanie, edukację, czy używanie języka.

4. Rola respondentów przy aplikowaniu o środki oraz w trakcie realizacji projektu

Role koordynatorów projektów były zróżnicowane, przy czym w mniejszych organizacjach często łączyły funkcje merytoryczne, finansowe i organizacyjne.

Wiele osób pełniło role kompleksowe, odpowiadając za projekt od pomysłu do realizacji. Prezeska jednego z KGW zajmowała się niemal wszystkim:

Od pomysłu nad projektem, po merytoryczne opracowanie, po techniczne wykonanie, po wszystko. [...] od merytoryki, wykładów, po noszenie krzesel i mopowanie.

W większych instytucjach rola koordynatora bywała bardziej wyspecjalizowana lub dotyczyła zarządzania kryzysowego. Koordynatorka z lokalnej instytucji kultury przejęła projekt w trakcie, zajmując się „sprawami finansowymi” i kontaktem z Instytutem w sprawie aneksów, a następnie organizacją imprez i promocją. Koordynatorka pracująca w jednym z badanych muzeów, mimo że merytorycznie wspierała ją pomysłodawczyni, odpowiadała za „koordynację całości działań”, pisanie wniosku aplikacyjnego w porozumieniu z zespołem oraz...

...wszystkie te takie działania, czyli skoordynowanie, połączenie tych wszystkich sznureczków.

5. Związek koordynatorów projektów z językiem, którego dotyczył projekt

Zainteresowanie językowo-kulturowe realizowanymi projektami jest bardzo zróżnicowane i obejmuje zarówno beneficjentów posługujących się danym językiem na co dzień, jak i osoby zajmujące się nim z racji zaangażowania zawodowego lub historycznych korzeni rodzinnych. Wiele podmiotów prowadzących projekty dotyczące gwar regionalnych lub języków mniejszości było osobiście związanych z tematyką. Przykładowo – prezeska jednej z organizacji stwierdziła, że posługuje się lokalną gwarą na co dzień, a sam projekt dotyczył jej osobiście. Również koordynatorka projektu skierowanego do osób głuchych podkreśliła, że polski język migowy (PJM) jest dla niej głównym, jeśli nie jedynym, sposobem komunikacji. Podobnie pracownicy muzeum zajmującego się zachowaniem lokalnego dialektu – wszyscy na co dzień posługiwali się językiem, którego dotyczył projekt.

Jednakże znaczna część koordynatorów nie posługuje się językiem projektu w codziennej komunikacji.

Ja osobiście nie [posługuje się], bo głównym takim językiem, który, znaczy oczywiście oprócz polskiego, bo on wiadomo, że był tutaj wiodący, ale to drugim takim ważnym był język, czy gwara śląska. Ja nie jestem ślązaczka.

Ten język jest dla nas całkowicie obcy, chyba że te podstawowe zwroty, jak się jedzie na wakacje.

Niektórzy respondenci wykazywali mieszany związek osobisty z językiem projektu. Część osób (np. realizatorzy projektów regionalnych) pracują bezpośrednio z językiem mniejszości lub gwarą i czują „zakorzenienie” w temacie; lecz nie jest to ich język ojczysty. Inni działają bardziej jako animatorzy/aktywiści, którzy obserwują i propagują język z pozycji badawczej lub animacyjnej. W praktyce większość projektów łączyła lokalne kompetencje z potrzebą angażowania nowych odbiorców (szkoły, społeczności lokalne), więc osoba realizująca często była „wewnątrz” tematu, nawet jeśli nie używała danego języka codziennie.

Z kolei projekty dotyczące języków o dużej liczbie aktywnych użytkowników (np. śląski czy kaszubski) częściej były realizowane przez osoby mające badawczy i/lub rodzinny kontakt z nim. Zaś projekty dotyczące języków rzadziej używanych (np. ormiański) łączyły znajomość języka z działalnością edukacyjną i animacyjną.

Ja pracuję w środowisku Ormian, rozumiem po ormiańsku, natomiast nie mówię, natomiast jestem zanurzona w tym języku.

Część II. Projekty

1. Zakładane cel/e i rezultaty poszczególnych projektów

Główne cele projektów koncentrowały się na popularyzacji, archiwizacji oraz tworzeniu nowoczesnych narzędzi edukacyjnych, często mających na celu podniesienie prestiżu danego języka lub gwary. Część z nich skupiała się na popularyzacji elementów tożsamościowych czy angażowaniu młodych przedstawicieli danej mniejszości w propagowanie swojej historii, by pokazać, że „są fajnymi ludźmi”.

Część projektów była nastawiona na działania stricte archiwizacyjne i dokumentacyjne, mające na celu dalsze zbieranie i utrwalanie dziedzictwa niematerialnego. Niektóre podmioty realizowały działania badawcze mające na celu zebranie materiału naukowego

do badań nad ewolucją języka lub zapisywanie poszczególnych słów w celu „ratowanie resztek gwary”.

Kilka projektów skupiło się na tworzeniu narzędzi dydaktycznych w danym języku czy gwarze, aby „uwidocznić, »uważnić« temat zanikającego dziedzictwa”. Jedna z instytucji dążyła do stworzenia dostępnego online „słownika dydaktycznego” z nagraniami i neologizmami.

2. Stopień realizacji projektów

Większość organizacji zrealizowała swoje cele, często osiągając założone wskaźniki ilościowe. Problemy z realizacją były najczęściej natury logistycznej lub wynikały z czynników zewnętrznych. Wiele organizacji zrealizowało wszystkie założenia, a nawet je przekroczyło.

Główne trudności wskazywane przez podmioty:

- Logistyka i czas: kwestie „umawiania terminów ze szkołami”, „czas realizacji” od maja do listopada, co kolidowało z wakacjami i kalendarzem szkolnym.
- Czynniki ludzkie: np. wycofywanie się z udziału w projekcie kluczowych osób (aktorów, ekspertów etc.).
- Bariery systemowe: w jednym z projektów pojawiły się problemy w kontakcie ze środowiskami „hardkorowo” broniącymi lokalnej tożsamości, które uważały, że organizacja spoza ich wąskiego kręgu nie powinna zajmować się „ich” językiem i tożsamością.

3. Dodatkowe, nieplanowane efekty projektów

Wiele projektów przyniosło rezultaty nieplanowane, głównie w sferze budowania nowych więzi społecznych, powstawania nowych produktów i wzrostu zainteresowania mediów.

Lokalnym organizacjom dofinansowanie projektu ze środków instytucji centralnej, takiej jak IRJR, podniosło prestiż ich działalności:

[...] dało, można powiedzieć, taki ogromny bonus, który mi pomógł we wszystkim.

Realizacja projektów często dała możliwość nawiązania nowych, nierzadko trwałych partnerstw z innymi podmiotami zajmującymi się daną tematyką. Nierzadko też zdarzało się, że projekty pozwoliły na promocję i dotarcie do osób, które wcześniej nie znały danej

organizacji czy instytucji i pierwszy raz korzystały z ich oferty. Niektóre projekty o charakterze cyklicznym podniosły swój status i prestiż dzięki dofinansowaniu z Programu.

Część III. Realizacja

1. Największe zaskoczenia w projekcie

Największe zaskoczenia dotyczyły trudności w komunikacji z partnerami lub odbiorcami oraz niespodziewanego oporu ze strony środowisk lokalnych. Jeden z podmiotów był zaskoczony „oporem rodziców” wobec warsztatów humanistycznych, które – ich zdaniem – nie były potrzebne w projekcie „językowym”. W innym przypadku instytucja napotkała opór radykalnych działaczy związanych z obroną lokalnej tożsamości (w tym języka), dla których założenia projektu były zbyt liberalne. W innym przypadku radykalna część lokalnej społeczności kwestionowała prawo organizacji realizującej projekt do reprezentowania tej mniejszości i zajmowania się ich językiem.

2. Alternatywne rozwiązania z perspektywy czasu

Główne wnioski na przyszłość w tym obszarze dotyczą lepszego planowania, unikania zbyt dużej liczby działań i zabezpieczania formalnego w kluczowych momentach. Wiele organizacji i instytucji zrewidowałoby plan w celu większej koncentracji i mniejszego rozproszenia działań:

Trochę zazdroszczę moim przyjaciółkom, że się zdecydowały na rozwinięcie jednego działania. No to to jest coś jedyne, co tak pomyślałam, że może trochę mniej się rozdrabniać, a skupić się bardziej na czymś jednym.

Kluczową lekcją było lepsze zabezpieczenie aspektów formalnych:

Podpisałamby pierwszego dnia umowę z aktorką, z karami umownymi za rezygnację z projektu.

Zdecydowanie byłby to 100% bezpośredni kontakt z artystami, aby uniknąć pośrednictwa.

Na pewno zrobiłabym to w innej sali, ponieważ sala była za mała i było bardzo duszno i było ciasno.

Respondenci wskazywali na potrzebę: dłuższego czasu realizacji, lepszej promocji projektów, większej elastyczności w budżecie (wkład własny) oraz wcześniejszego

zaangażowania partnerów edukacyjnych. Sugerowano też częstszy kontakt z Operatorem w trakcie projektu.

Dłuższy czas na złożenie raportu (z 14 do 30 dni) i mniejszy wkład własny.

3. Partnerstwo

Większość projektów opierała się na partnerstwie, przy czym podział ról często przebiegał między merytorycznym wkładem eksperckim (często NGO) a techniczną realizacją (często instytucja lub podmiot komercyjny).

W przypadku dwóch organizacji pozarządowych partnerstwo miało charakter symbiozy – dwie organizacje uczyły się od siebie nawzajem:

Oni na przykład są specjalistami w wymyślaniu gry, natomiast to my jakby narzucamy, o czym ma być ta gra.

Oni się od nas uczą o gwarze, my się od nich uczymy, jak się robi RPG albo inną grę, albo cokolwiek.

W praktyce mniejsze organizacje korzystały z eksperckości partnerów (np. autorzy gier, instytucje, uczelnie), a partnerzy, dzięki współpracy z NGO, uzyskiwali dostęp do lokalnych społeczności.

Część IV. Odbiorcy

1. Odbiorcy

Grupy odbiorców były precyzyjnie określone i zazwyczaj obejmowały młodzież i dzieci (jako przyszłych użytkowników lub świadków języka) oraz depozytariuszy języka (seniorów, nauczycieli). Często odbiorców dzielono na przedstawicieli danej mniejszości oraz Polaków zainteresowanych tematyką danego języka czy kultury. Czasem był to kontakt nosicieli danego języka w różnych grupach wiekowych oraz naukowców. Grupą docelową byli też nauczyciele, chcący podnieść swoje kompetencje w nauczaniu języka danej mniejszości.

2. Diagnoza potrzeb odbiorców

Diagnoza potrzeb w większości przypadków wynikała z wieloletnich, głębokich doświadczeń i obserwacji w środowisku lokalnym, a nie z formalnych, dedykowanych badań.

W przypadku jednej z małych lokalnych organizacji diagnoza wynikała z bardzo osobistego doświadczenia inicjatorki, która sama posługuje się gwarą:

Ponieważ ja sama pochodzę z małej miejscowości, te potrzeby znałam od podszewki, plus mieszkanie, obcowanie z tymi ludźmi.

W innym przypadku diagnoza opierała się na wiedzy, że tematyka danej mniejszości jest „absolutnie nieznana”. Organizacja nie odczuwała

wielkiej potrzeby przeprowadzenia jakichś ankiet, czy jest taka potrzeba przeprowadzenia, czy nie ma, tylko raczej każdy temat, który my staramy się wypromować ma swoją taką dobrą ścieżkę.

Z kolei jedna z instytucji przeprowadziła diagnozę wśród stałych beneficjentów swoich działań:

Wynika to głównie z barier, których doświadczamy. Pomysł powstał dużo wcześniej jako odpowiedź na jedną z barier.

3. Realni odbiorcy projektów

Finalna grupa odbiorców często była szersza, niż zakładano, ale jednocześnie w wielu przypadkach brakowało zaangażowania kluczowych grup wskazanych w projekcie, np. rodziców lub młodzieży. Zdecydowanie dominującymi grupami były dzieci i seniorzy. Nie powinno to jednak szczególnie dziwić, taki trend jest dominujący w przypadku większości projektów animacyjnych, edukacyjnych czy artystycznych w Polsce i fakt, że większość projektów dotyczyła języków mniejszości, zasadniczo nie ma większego znaczenia.

4. Metody i kanały komunikacji

Większość realizatorów stosowała dwutorową komunikację – połączenie nowoczesnych mediów z tradycyjnymi, bezpośrednimi metodami dotarcia. Taki mariaż działań w mediach społecznościowych w połączeniu z „marketingiem szeptanym” przynosił najlepsze rezultaty.

Organizacje, których odbiorcy są starsi lub działają lokalnie, polegały na marketingu szeptanym i lokalnych sieciach:

Najlepszą promocją, najlepszym marketingiem i sposobem docierania jest po prostu informacja ustna i „pocztą pantoflową. Zastosowaliśmy „system door to door”, a w naszym języku „od chaty do chaty”.

Wykorzystaliśmy ogłoszenia parafialne z ambony oraz kontakt bezpośredni z liderami lokalnymi.

5. Reakcje odbiorców na realizację projektów

Z opowieści koordynatorów wynika, że generalnie reakcje były bardzo pozytywne i nierzadko emocjonalne. W przypadku jednego z projektów po zakończeniu finałowego wydarzenia burmistrz wyszedł na scenę i

zaczął opowiadać historię swojej rodziny, płacząc na tej scenie i stwierdził, że chce, aby spektakl był stałym elementem oferty.

6. Znaczenie projektu z perspektywy społeczności

Projekty miały ogromne znaczenie dla podniesienia prestiżu językowego, zachowania tożsamości i budowania lokalnej jedności, a często były postrzegane jako przełomowe. Dla jednej z badanych organizacji projekt miał wartość przede wszystkim w wymiarze społecznym i tożsamościowym. Koordynatorka podkreśliła, że

przede wszystkim wzrost prestiżu, ten ogromny szacunek i zauważenie nas [...] wyjście z takiego cienia, wstydu posługiwania się tym językiem.

Część V. Ocena Programu i współpracy z Operatorem

1. Ocena organizacji konkursu dotacyjnego i roli Instytutu w trakcie realizacji zadania

Organizacja konkursu i rola Instytutu są oceniane pozytywnie, zwłaszcza w kontekście „ludzkiego” i partnerskiego podejścia, choć zauważono problemy wynikające z pilotażowego charakteru Programu. Jedna z instytucji podkreślała „proaktywność” Instytutu (telefony przypominające, pomoc przy błędach technicznych). Instytut był często chwalony za wspierającą postawę:

Instytut bardzo nam pomógł w trakcie kryzysu.

Instytut na tle innych grantodawców jest organizacją bardzo otwartą, szczerą, ludzką.

Równocześnie pojawiały się głosy wskazujące na chaos wynikający ze zmian personalnych w Instytucie (w trakcie realizacji projektów), co utrudniało (przez jakiś czas) kontakt w bieżących sprawach. Koordynator jednego z projektów stwierdził, że czuł *oddech na plecach cały czas Instytutu, trochę opiekuńczy, a trochę jednak taki kontrolujący*, co było efektem nadmiernego uszczegółowienia wymagań.

2. Ocena systemu aplikowania do Programu (regulamin, formularz wniosku, karta oceny)

System aplikowania oparty na Witkacu był oceniany jako prosty, czytelny i intuicyjny, co wyróżniało Program na tle innych, bardziej skomplikowanych grantów. Wielu beneficjentów, w tym doświadczeni wnioskodawcy, chwaliło system:

Regulamin okazał się bardzo przejrzysty i krótki w porównaniu do innych grantów.

Formularz wniosku był stosunkowo prosty.

Formularz oceniam bardzo wysoko - jako logiczny, porządkujący myśli i inspirujący.

Witkac był bardzo dobrym pomysłem [...] jednocześnie nie widzieliśmy karty oceny w systemie.

Ja nie mam zarzutów do samego wniosku, no bo był stosunkowo prosty [...] my jesteśmy organizacją, która sporo aplikuje i ten formularz nie był trudny czy zaskakujący.

WITKAC nie zawsze odzwierciedla charakter niszowych działań, wymusza opis projektów takim samym językiem, jak duże instytucje, nie posiada dedykowanych sekcji dla projektów językowych.

Główne wątpliwości

- Wkład własny: wiele organizacji uznało, że wymóg 20% wkładu finansowego jest zbyt wysoki, szczególnie dla małych NGO: *Ten wymóg jest dużym wyzwaniem dla organizacji.*
- Sztywność wniosku: zwracano uwagę na zbyt dużą szczegółowość wymaganą na etapie wniosku, która później utrudniała elastyczność.

3. Ocena transparentności Programu

Kwestia transparentności wywołała mieszane odczucia. Choć beneficjenci, którzy otrzymali środki, nie mieli większych zastrzeżeń, wielu z tych, którzy otrzymali odmowy lub obcięte kwoty postulowało o większą szczegółowość i jawność recenzji eksperckich. Najczęściej powtarzającym się postulatem było udostępnianie opisowych kart oceny.

Ja bym był rad, gdybym mógł się zapoznać na przykład z recenzjami osób, które oceniały wniosek, bo po prostu bym wiedział jak napisać w kolejnym projekcie, na co zwrócić większą uwagę.

Zaglądałam do tych kart oceny i tam były tylko punkty, czyli nie było opisu.

Równocześnie chwalono przejrzysty mechanizm przydzielania środków oparty na punktacji, który np. w konkursach samorządowych bywa niejasny:

Bardzo mi się podobał [...] sposób przydzielania środków, który był jasny, że jeśli ktoś zdobywał tyle i tyle punktów, dostawał 100% dotacji.

4. Ocena komunikacji z Operatorem

Komunikacja z Instytutem była w przeważającej mierze oceniana jako szybka, pomocna i oparta na wzajemnym zaufaniu.

Komunikacja była na bardzo wysokim poziomie, nawet powiem szczerze, ponieważ to był taki pilotażowy projekt, ja też troszeczkę się obawiałam, żeby gdzieś w którymś miejscu o czymś nie zapomnieć [...] więc Panie były bardzo pomocne, bardzo dokładnie tłumaczyły, nakierowywały.

Zawsze była ta pomoc, tylko był ten jeden moment taki, kiedy my nie do końca wiedzieliśmy, do kogo dzwonić.

W organizacji realizującej projekt dotyczący PJM doceniono nieformalne podejście, które ułatwiało komunikację ze społecznością Głuchych:

Pracownicy IRJR prosili o oficjalne pisma jako skany czy wysyłkę pocztą, a maile traktowali „nieoficjalnie”, dzięki czemu można było uzyskać zrozumiałe i pomocne odpowiedzi. To wielki plus!.

Część VI. Wpływ Programu na funkcjonowanie instytucji/organizacji

1. Ocena istotności projektu z perspektywy własnej instytucji/organizacji

Projekty były postrzegane jako kluczowe dla organizacji, umożliwiając realizację działań na niespotykaną skalę, pogłębianie misji i budowanie prestiżu. Dla beneficjentów realizowane projekty miały ogromne znaczenie, ponieważ:

- dotyczyły gromadzenia „dziedzictwa niematerialnego”, które musi być uchwycone tu i teraz;
- pozwoliły podmiotom rozszerzyć obszary swojej działalności;
- pozwoliły stworzyć potrzebne narzędzia dydaktyczne w obszarze różnych języków i gwar.

2. Szanse na realizację projektów bez wsparcia w ramach Programu

W przeważającej większości przypadków beneficjenci stwierdzili, że bez wsparcia Instytutu projekt w zaplanowanej skali i formie nie miałby szans na realizację.

Nie, na pewno nie, na pewno nie, bo on jest bardzo specyficzny, to jest typowy projekt językowy.

Nie, absolutnie nie, myślę, że to zbyt duże koszty związane z projektem. My jako Dom Kultury nie mamy takich środków, nie mamy skąd ich pozyskiwać, żeby móc stworzyć taki projekt.

Nie. Nie, w ogóle zapomnijmy o tym. [...] to pozwoliło nam na tak szerokie działanie, na tak bogaty program.

Nie, gdyż obecnie nie ma żadnych innych programów skierowanych na promocję Polskiego Języka Migowego oraz rozwój archiwów i słowników.

3. Adekwatność celów Programu do rzeczywistych potrzeb beneficjentów

Program jest postrzegany jako adekwatny do rzeczywistych potrzeb, ponieważ wypełnia lukę finansowania dla języków i gwar, które są marginalizowane w innych schematach dotacyjnych.

- Wypełnianie luk:

Myszę, że jest potrzeba tego typu programów. [...] wszelkiego rodzaju mniejszości, czy to narodowe, etniczne, czy jakieś regionalne, no po prostu bardzo często borykają się z tą homogenicznością, zderzają się z pewnym nierozumieniem potrzeb.

Program zapewnia wsparcie, którego inne instytucje nie dają, ponieważ środki na mniejszości są użytkowane na rzecz grupy.

- Program Instytutu jako jedyny uznaje język społeczności Głuchych w Polsce i nie zamyka się w katalogu ustawowym.
- Postulat rozszerzenia: pojawiła się jednak sugestia, aby Program wyraźnie rozszerzył tematykę ponad języki mniejszości i nie wykluczał „języka polskiego” i jego odmian.

4. Dodatkowe działania w ramach Programu

Wśród rekomendacji systemowych na przyszłość, najczęściej pojawiały się postulaty wprowadzenia stypendiów, organizacji spotkań sieciujących oraz wydłużenia czasu na realizację i rozliczenia. Wielu koordynatorów widzi potrzebę stworzenia stypendiów dedykowanych młodym twórcom, badaczom lub aktywistom, zwłaszcza w obliczu rosnącego zainteresowania młodzieży.

Część osób podkreślała konieczność sieciowania beneficjentów, by mogli wymieniać się dobrymi praktykami:

Może ciekawym jakimś takim wymiarem byłoby spotkanie tych beneficjentów po danej edycji Programu, tak żeby mogli mieli też przestrzeń do pokazania i opowiedzenia swoich działań.

Inne rekomendacje wdrożeniowe:

- Wieloletnie finansowanie projektów: odejście od systemu „kroplówkowego” na rzecz linii grantowej, która pozwalałaby na konsekwentną realizację działań przez 2-3 lata.
- Część respondentów postuluje wydłużenie terminu rozliczenia z 14 do 30 dni, co jest standardem w programach grantowych innych instytucji narodowych.
- Pojawił się też postulat luźniejszego traktowania wkładu własnego oraz większej elastyczności w określaniu typu dokumentów finansowych (faktura/rachunek).

Utrzymanie relacyjnego podejścia:

- Kontynuacja wizyt monitorujących: osobiste wizyty przedstawicieli Instytutu są kluczowe. W jednej z organizacji wizyta na spektaklu została odebrana jako niesamowicie motywująca. Rzadko zdarza się, by przedstawiciel ministerstwa czy instytutu

osobiście wizytował projekt w tak małej miejscowości. Dla innej organizacji obecność dyrektor Instytutu na konferencji to było ogromne wydarzenie dla lokalnej społeczności - obecność „władzy z Warszawy” nadała rangę naszym działaniom.

- Usprawnienia formalne: precyzyjniejsze kryteria merytoryczne w regulaminie - potrzeba jaśniejszego określenia oczekiwań, np. co jest kluczowe w ocenie (np. naukowość vs. potencjał społeczny).

5. Varia

- Wielu beneficjentów wyraziło nadzieję na trwałość i kontynuację Programu, podkreślając jego unikalną wartość.
- Pojawiły się postulaty wspierania nowych, interdyscyplinarnych form realizacji projektów, które dotrą do młodzieży (np. grywalizacja, cross-językowe projekty dialogu).
- Zauważono potrzebę większej promocji Programu w środowiskach lokalnych, bo wiele osób dowiedziało się o Instytucie dopiero od beneficjentów.
- Niektórzy koordynatorzy wskazywali na potrzebę ustanowienia parytetów w projektach dla poszczególnych języków i gwar w celu niedopuszczenia do sytuacji, w której projekty dotyczące jednego czy dwóch języków zdominują Program.

Część IV. OCENA PROGRAMU Z PERSPEKTYWY EKSPERTÓW

Eksperci podkreślają, że idea Programu — wspieranie i upowszechnianie różnorodności językowej, rozumianej zarówno jako ochrona języków mniejszościowych, jak i budowanie świadomości społecznej — jest wartościowa i potrzebna. Program odbierany jest jako inicjatywa o dużym potencjale, szczególnie w Polsce, gdzie nadal silne są tradycje jednorodności językowej i brakuje działań systemowych wzmacniających postawy otwartości wobec wielojęzyczności i wielokulturowości.

Uważam ideę tego Programu za niezwykle wartościową w kontekście polskim [...] pokazywać, że komunikacja ma znacznie więcej wymiarów niż tylko normy języka polskiego.

Ten konkurs ma bardzo fajny i duży potencjał.

Jednocześnie w wywiadach powtarza się opinia, że Program jest „za mały” i „kadłubowy” w zestawieniu z rzeczywistymi potrzebami.

Ten Program jest strasznie mały, patrząc na potrzeby.

Stopień udzielenia wpływu społecznego przez władzę jest minimalny.

Interwencja jest postrzegana jako zbyt ograniczona, aby mogła wywołać znaczący efekt społeczny, a konstrukcja regulaminu i kryteriów oceny nie zawsze ułatwia wybór projektów najbardziej strategicznych, odważnych czy przełomowych.

Eksperti zwracają uwagę na brak przedstartowej diagnozy stanu różnorodności językowej w Polsce, co utrudniało zbudowanie jednoznacznej hierarchii celów Programu.

Trudno porównać wilamowski, kaszubski, ukraiński... a kryteria przykładowe tu i tu są te same. Zastosowanie tych samych kryteriów do tak różnych projektów wprowadzało mnie w konfuzję.

W ocenie ekspertów skutkowało to również osłabieniem spójności i czytelności Programu dla wnioskodawców. Istotne jest też zwrócenie większej uwagi na diagnozę i potrzeby odbiorców oraz ukierunkowanie pomysłów pod te wnioski:

Ludzie koncentrowali się na działaniach, a nie na odbiorcach – a to jest fundamentalne.

Mocne strony Programu

- **Wartościowa i dobrze uzasadniona idea Programu** – eksperci zgodnie podkreślają, że sama koncepcja wspierania różnorodności językowej jest aktualna, społecznie potrzebna i daje szansę na rozwój postaw otwartości, integracji oraz wzmacniania tożsamości lokalnych i mniejszościowych. Program postrzegany jest jako inicjatywa o znaczeniu symbolicznym i edukacyjnym.
- **Profesjonalna koordynacja i komunikacja z ekspertami** – wszyscy rozmówcy pozytywnie oceniają współpracę z zespołem operacyjnym, szczególnie z koordynatorką Programu. Podkreślają rzetelność, terminowość, otwartość na pytania i gotowość do wsparcia technicznego.
- **Wprowadzenie elektronicznego systemu oceny** – ocenianie przez system (Witkac) było wygodne, intuicyjne i pozwalało usprawnić pracę. Eksperti doceniają, że wnioski nie wymagały ręcznego przetwarzania, a narzędzie było znane i stabilne.
- **Zróżnicowany skład ekspercki** – włączenie osób reprezentujących różne dyscypliny – językoznawstwo, animację kultury, socjologię, kulturoznawstwo czy komunikację w PJM — zostało ocenione jako ogromna wartość. Umożliwiało to patrzenie na wnioski nie tylko przez pryzmat filologii, ale także potencjału społecznego i kulturowego.
- **Jasna procedura techniczna oceny** – system punktowy oraz przypisanie wniosków do kilku równoległych ekspertów zapewniało obiektywizację i ograniczało ryzyko arbitralnych decyzji.

Słabe strony Programu

- **Brak spójnej diagnozy i jasnej hierarchii celów Programu** – eksperci podkreślają, że Program nie wskazywał jednoznacznie, „po co dokładnie” wspieramy różnorodność językową i jakie grupy odbiorców są kluczowe. W efekcie część wnioskodawców koncentrowała się na działaniach, a nie na odbiorcach — co utrudniało ocenę projektów pod kątem faktycznego wpływu społecznego.
- **Niejednoznaczne kryteria oceny i brak wymogu uzasadnień** – eksperci wskazują, że kryteria były zbyt ogólne, a brak obowiązkowych uzasadnień punktowych utrudniał zarówno rzetelną ocenę, jak i udzielanie wartościowej informacji zwrotnej wnioskodawcom.
- **Jeden zestaw kryteriów dla bardzo zróżnicowanych typów projektów** – oceniający wskazują, że zestawienie projektów z bardzo różnych obszarów — np. zagrożone języki etniczne, język ukraiński, projekty animacyjne, projekty edukacyjne, PJM czy działania artystyczne — w ramach jednego zestawu kryteriów doprowadzało do nieporównywalności ocen i poczucia braku sprawiedliwości.
- **Zbyt mała skala Programu i niska siła oddziaływania** – z perspektywy ekspertów przyznawane środki pozwalały raczej na symboliczny gest niż realną interwencję społeczną.
- **Konserwatyzm zgłaszanych projektów i brak innowacyjności** – eksperci zauważają, że w Programie rzadko pojawiały się projekty międzykulturowe, interdyscyplinarne czy wykorzystujące nowoczesne formy animacji i twórczości (np. współczesne formy performatywne, działania młodzieżowe).
- **Ograniczona widoczność Programu i nieczytelna marka** – Program nie posiada wyrazistej tożsamości ani nazwy, która mobilizowałaby środowiska inne niż tradycyjnie związane z językoznawstwem.
- **Niedopasowanie kategorii do specyfiki języka migowego** – eksperci sygnalizują, że PJM nie został potraktowany jako osobna kategoria z własną logiką rozwojową; czasem był wykorzystywany instrumentalnie, co zniekształcało sens działań.

Inne uwagi ekspertów

- **Formalny, hierarchiczny ton instytucji** – eksperci zwracali uwagę na bardzo formalną, sztywną komunikację na poziomie instytucjonalnym, niepasującą do otwartego, społecznego charakteru Programu.
- **Wyrażna potrzeba wzmocnienia wątków społecznych w ocenie** – eksperci wskazują, że kryteria nie eksponowały wystarczająco potencjału społecznego projektu, który powinien być równie ważny jak wartość językowa.

REKOMENDACJE DOTYCZĄCE WDROŻENIA PROGRAMU „RÓŻNORODNOŚĆ JĘZYKOWA RZECZYPOSPOLITEJ” W PRZYSZŁYCH EDYCJACH

I. Wymogi formalne i finansowe

1. Elastyczność wkładu własnego (Regulamin, Pkt IV.4, IV.5, X)

Obecnie regulamin wymaga minimalnego **20% wkładu finansowego, który nie może być zniesiony**. Z uwagi na fakt, że dla małych organizacji pozarządowych wymóg ten jest dużym wyzwaniem rekomenduje się:

- **Obniżenie wymaganego progu wkładu własnego** dla małych NGO i organizacji naukowych, które utrzymują się ze składek, a nie z działalności gospodarczej.
- **Wprowadzenie możliwości waloryzacji wkładu niefinansowego (pracy wolontariackiej)** w preliminarzu kosztów. Obecnie Regulamin dopuszcza jedynie koszty związane z wolontariatem (np. ubezpieczenie), ale nie wycenę samej pracy.

2. Wydłużenie ram czasowych (Regulamin, Pkt VIII.6)

Regulamin wymaga złożenia raportu w terminie **14 dni kalendarzowych** od daty zakończenia realizacji. Terminy te okazały się zbyt krótkie dla wielu beneficjentów. Ponadto, zadaniem części podmiotów, rozpoczęcie działań wypada de facto tuż przed wakacjami, co w wielu przypadkach przesunął czas startu projektów na wrzesień. Rekomenduje się:

- **Zmianę terminu rozpoczęcia projektów** na wcześniejszą.
- **Wydłużenie czasu na złożenie raportu końcowego do 30 dni**, co jest standardem w innych programach narodowych instytucji kultury.

3. Uelastycznienie dokumentacji kosztów (Regulamin, Pkt X)

Wnioskodawcy napotkali problemy ze sztywnym wymaganiem **precyzyjnego określenia formy prawnej wydatku** (faktura vs. rachunek do umowy cywilnoprawnej) na etapie wniosku/aktualizacji. W trakcie realizacji zmiana wykonawcy (np. z firmy na osobę fizyczną) wymuszała kłopotliwe aneksowanie. Rekomenduje się:

- **Poluzowanie wymogu określania typu dokumentu finansowego** (faktura/rachunek) na etapie wniosku/aktualizacji, pozostawiając szczegółowe rozliczenie do etapu sprawozdania.

II. System oceny i nadzoru (Regulamin, Pkt V)

1. Ujawnienie opisowych recenzji

Wnioskodawcy postulują o większą **transparentność** systemu oceny. Choć mechanizm punktowy był jasny, brak opisowego **uzasadnienia przyznanej punktacji** uniemożliwiał

beneficjentom, a w szczególności podmiotom, które nie dostały dofinansowania poprawę jakości wniosków w kolejnej edycji. Rekomenduje się:

- **Uczynienie oceny opisowej (recenzji eksperckich) obligatoryjną** i udostępnianie jej wnioskodawcom, zwłaszcza tym, których projekty zostały odrzucone, w sposób automatyczny (np. w systemie Witkac), a nie na wniosek zainteresowanego podmiotu.
- Doprecyzowanie **kryteriów merytorycznych** w regulaminie, aby uniknąć arbitralności i dać jaśniejsze wskazówki, co jest kluczowe w ocenie (np. naukowość vs. potencjał społeczny).

2. Ograniczenie nadmiernej kontroli na etapie aplikacji

Wnioskodawcy, zwłaszcza mniejsze NGO, odczuwali nadmierną formalizację Programu ze strony Instytutu, przejawiającą się w żądaniu **korekt formalnych (np. literówek) lub dopisywaniu dat warsztatów** na etapie wnioskowania. Rekomenduje się:

- **Zmniejszenie sztywności w oczekiwaniach dotyczących harmonogramu** w fazie aplikacyjnej, akceptując wstępne planowanie z możliwością elastycznego dostosowania dat w trakcie realizacji.
- **Eliminację nadmiarowych wymagań formalnych** w trakcie realizacji.

3. Udoskonalenie kryteriów oceny i obowiązek uzasadnień punktowych

Rekomenduje się:

- doprecyzowanie kryteriów,
- wprowadzenie minimalnej liczby zdań uzasadniających ocenę,
- stworzenie przykładowych kart ocen, ułatwiających pracę ekspertów.

4. Wzmocnienie roli odbiorców jako kluczowego elementu oceny

Rekomenduje się stworzenie dodatkowego pola w formularzu przeznaczonego na diagnozę grupy odbiorców i ich potrzeb.

5. Zwiększenie budżetu Programu i skali interwencji

Rekomenduje się zwiększenie budżetu Programu, a w konsekwencji liczbę dofinansowanych projektów – proporcjonalnie do wielkości wyzwań, z którymi mierzy się obszar różnorodności językowej.

6. Włączenie ekspertów do procesu projektowania regulaminu kolejnych edycji

Rekomenduje się, by Instytut powinien organizować cykliczne konsultacje eksperckie przed ogłoszeniem naboru, aby wprowadzać realne korekty wynikające z praktyki oceny.

III. Rozwój strategiczny Programu i nowe formaty

1. Wprowadzenie stypendiów dla twórców i badaczy

Wiele podmiotów postuluje, aby Program uzupełniła ścieżka **stypendialna**, podobna np. do *Gaude Polonia*. Byłaby to przestrzeń do finansowania etapu „**prototypowania**” lub pogłębionego researchu przed aplikowaniem o dużą produkcję.

- **Stypendia dla twórców-badaczy:** szczególnie ważne dla eksploracji niszowych tematów i stworzenia bazy merytorycznej.
- **Dostępność aplikacji stypendialnych:** umożliwienie **aplikowania w Polskim Języku Migowym** (PJM), ponieważ wybitni artyści PJM, będący nośnikami tego języka, mogą mieć barierę w pisaniu wniosków w języku polskim.

2. Wzmocnienie roli Polskiego Języka Migowego (PJM)

Z uwagi na specyfikę środowiska Głuchych, które doświadczają „grantozy” (gdzie granty utrzymują stanowiska osób słyszących kosztem beneficjentów Głuchych), rekomenduje się:

- **Ustanowienie parytetu** w projektach PJM, który wymaga, aby kluczowe role (np. koordynator merytoryczny, prowadzący) były obsadzone przez **osoby głuche**, jako naturalnych i wyłącznych ekspertów od PJM.

3. Zmiana perspektywy i nazwy Programu

Zasugerowano, aby Program wyraźnie **rozszerzył tematykę** poza język mniejszości (definiowany ustawowo) o **zróżnicowanie języka polskiego** (gwary, dialekty) oraz **kulturę i historię** związaną z danym dialektem.

- **Postulat zmiany nazwy:** na przykład na taką, która odzwierciedlałaby włączenie polszczyzny i jej odmian do obszaru wsparcia.

4. Działania sieciujące i wsparcie długofalowe

Rekomenduje się odejście od „**kroplówkowego**” systemu finansowania, na rzecz:

- **Wprowadzenia ścieżki wieloletniej** (2-3 lata) dla doświadczonych podmiotów, co umożliwi strategiczne i głębokie podejście do problemów.
- **Organizacji spotkań sieciujących i przeglądów dobrych praktyk** dla beneficjentów Programu. Takie spotkania (w formie warsztatów, a nie „gadających głów”) pozwoliłyby na wymianę doświadczeń, np. w zakresie metod pracy z młodzieżą lub promocji dialektów w mediach społecznościowych.

5. Kontynuacja relacyjnego podejścia

Rekomenduje się utrzymanie pozytywnych praktyk Instytutu, które okazały się kluczowe dla relacji z beneficjentami:

- **Utrzymanie osobistych wizyt monitorujących**, które są postrzegane jako ogromny element motywacyjny i podnoszący prestiż Programu w społecznościach lokalnych
- **Kontynuowanie szybkiej i nieformalnej komunikacji mailowej/telefonicznej**

6. Opracowanie diagnozy wyjściowej i hierarchii celów Programu

Rekomenduje się by Program miał jasny, komunikowany „meta-cel”, np. wspieranie języków zagrożonych, rozwój kompetencji międzykulturowych, poprawę widoczności mniejszości językowych w przestrzeni publicznej.

7. Aktualizacja marki Programu i promowanie interdyscyplinarności

Rekomenduje się większy namysł strategiczny nad nazwą i hasłem przewodnim Programu.

8. Silniejsze podkreślenie znaczenia dialogu międzykulturowego

Rekomenduje się wpisanie dialogu językowego i spotkań międzykulturowych jako jednego z kluczowych typów działań.

Realizacja całości procesu

Obserwatorium Sp. z o.o.

Zespół badawczy: Michał Bargielski, Wojciech Gorczyca, Piotr Majewski, Paulina Myśliwiec, Anna Szczblewska, Karol Wittels

Opracowanie raportu: Karol Wittels

Korekta: Monika Gołębiowska

Warszawa 2025